

przełomowej istotne znaczenie posiada Magisterium Kościoła, będące nośnikiem wartości o charakterze ponadczasowym (s. 18, 19).

W strukturze pracy znajdują się jeszcze: wykaz skrótów, wstęp, zakończenie, spis bibliograficzny (podzielony na I. Źródła [1. Przed Soborem Watykańskim II; 2. Sobór Watykański II; 3. Po Soborze Watykańskim II: Paweł VI, Jan Paweł I, Jan Paweł II, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, *Kodeks prawa kanonicznego*, Kongregacja Nauki Wiary, Konferencja Episkopatu Polski, Komisje Wielkiego Jubileuszu]; II. Literatura przedmiotowa; III. Literatura pomocnicza) summary oraz contents. Należy podkreślić ogrom materiału zebranego, uporządkowanego i zamieszczonego w bibliografii (65 stron!). Również strona formalna recenzowanej pracy w zasadzie jest poprawna. Podobnie nie ma większych zastrzeżeń co do stylu, choć w niektórych miejscach język jest zbyt skomplikowany i zawily dla przeciętnego czytelnika. Natomiast potknięcia w sposobie formułowania wniosków czy drobne błędy literowe lub redakcyjne nie obniżają znacząco wartości pracy.

Recenzowana praca jest dziełem gruntownym, opartym na bogatym materiale źródłowym i dokonaniem przy zastosowaniu właściwych metod analizy tekstów. Przez swój charakter oraz sposób prezentacji publikacja z całą pewnością spełnia kryteria rozprawy naukowej. Jest to dysertacja naukowa (kolokwium habilitacyjne – 23 czerwca 2006 roku), ale wydaje się, że zarówno problematyka, jak i sposób jej prezentacji – przystępny i komunikatywny język – może zainteresować grono daleko szersze niż tylko wąski krąg specjalistów. Zastosowana przez autora zasada porządkująca i stosowane oceny odznaczają się obiektywizmem i umiarem. Reasumując, jest to dzieło dojrzałe, obejmujące szeroki zakres materiału i świadczące o sumienności w kompozycji, widzianej zarówno całościowo, jak i w szczegółach redakcyjnych.

Ks. Józef Stala, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II

Barbara Rozen, *Edukacja religijna osób z niepełnosprawnością intelektualną. Studium pedagogicznoreligijne*, Wydawnictwo Hosianum, Olsztyn 2008, ss. 327, ISBN 978-83-89093-41-7.

W Dyrektorium ogólnym o katechizacji czytamy, iż

każda wspólnota chrześcijańska za osoby wyjątkowo umiłowane przez Pana uważa tych, którzy – szczególnie wśród najmniejszych – cierpią upośledzenie fizyczne, umysłowe i inne braki. Rozwinięta świadomość społeczna i eklezyjalna oraz niewątpliwy postęp pedagogii specjalnej sprawiają, że rodzina i inne miejsca formacyjne mogą ofiarować im odpowiednią katechezę, do której mają oni pra-

wo jako ochrzczeni – a jeśli nie jako ochrzczeni, to jako powołani do zbawienia. Miłość Ojca do tych najsłabszych dzieci i ciągła obecność Jezusa wraz z Duchem prowadzą do ufności, że każda osoba, jakkolwiek byłaby ograniczona, jest zdolna do wzrostu świętości. Nauczanie wiary, które obejmuje przede wszystkim rodzinę, wymaga odpowiednich i dostosowanych do osoby dróg, uwzględnia wskazania całościowego wychowania osoby... Szczególne wymagania takiej katechezy żądają od katechetów odpowiednich kompetencji i sprawiają, że ich służba jest jeszcze bardziej zasługująca na pochwałę (nr 189).

W odbiorze społecznym urodzenie się dziecka z niepełnosprawnością intelektualną jest niestety nadal traktowane jako nieszczęście, ograniczające, a nawet uniemożliwiające osiągnięcie i zrealizowanie planów najbliższych. Jednocześnie trudne jest jednoznaczne określenie niepełnosprawności, a także wskazanie jednej przyczyny niepełnosprawności intelektualnej, gdyż prawie zawsze jest ona złożonym stanem, który jest wynikiem działania różnych czynników etiologicznych. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną różnią się między sobą stopniem rozwoju poszczególnych procesów orientacyjno-poznawczych, intelektualnych, emocjonalno-motywacyjnych, rozwoju mowy oraz poziomu funkcjonowania społecznego. Mimo tych różnic można wymienić ogólne cechy ich rozwoju intelektualnego, rozwoju mowy, rozwoju emocjonalno-społecznego, a także religijnego. Każda osoba, a więc i z niepełnosprawnością intelektualną, przez sakrament chrztu jest włączona do Kościoła – do wspólnoty ludzi wierzących, a także jest obdarzona godnością nadprzyrodzoną. Z tego wynika również prawo do rozwoju życia duchowego na miarę swoich możliwości i zdolności.

Z tych między innymi powodów należy z uznaniem ustosunkować się do przygotowanej książki: *Edukacja religijna osób z niepełnosprawnością intelektualną. Studium pedagogicznoreligijne* autorstwa profesor Barbary Rozen, pracownika naukowego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Recenzowana pozycja, jako już kolejna, po rozprawie habilitacyjnej ks. profesora Andrzeja Kicińskiego: *Katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce po Soborze Watykańskim II* (Lublin 2007, ss. 472), wpisuje się w ten kierunek szczególnej troski i działań Kościoła.

Problematyka dotycząca osób z niepełnosprawnością intelektualną jest z jednej strony bardzo ważna i potrzebna, ale jednocześnie, ze zrozumiałych względów, trudna. Dlatego dobrze się stało, że była ona przedmiotem rozważań recenzowanej pozycji, próbą udzielenia odpowiedzi na kilka istotnych pytań: W jaki sposób Kościół w Polsce w trzecim tysiącleciu realizuje wprowadzanie w życie wiarą osób z niepełnosprawnością intelektualną? W jakim zakresie Kościół podejmuje działania pastoralne związane z edukacją religijną osób z niepełnosprawnością intelektualną? Jaki jest współczesny dorobek i osiągnięcia Kościoła w tej materii? (por. s. 14). Należy zauważyć i docenić pewnego rodzaju pionierstwo w podjęciu tego rodzaju i tak ujętej pracy. Zebrany i opracowany materiał został podzielony na osiem rozdziałów, które – jak daje się zauważyć – dzielą się na dwie części

(1. część: rozdziały I–IV oraz 2. część: rozdziały V–VIII). Każdy rozdział został zakończony solidnym podsumowaniem, zawierającym także postulaty i wnioski. Autorka w wielu miejscach książki sformułowała cenne wskazówki dotyczące dalszych badań, zarówno w dziedzinie edukacji, katechezy, jak i w ogóle pracy z osobami z niepełnosprawnością intelektualną, ich rodzinami i środowiskiem, a także na ich rzecz. Powyższe wskazania mogą, a nawet powinny, stać się pobudką do podjęcia dalszych prac. W strukturze recenzowanej pracy znajduje się także spis treści, wprowadzenie, zakończenie, summary, bibliografia (podzielona na 1. Źródła – Dokumenty Soboru Watykańskiego II, nauczanie Jana Pawła II, inne dokumenty Kościoła; 2. Akty prawne; oraz 3. Literaturę przedmiotu), a także dwa załączniki (Karta „Arki” i Karta „Wiary i Światła”) oraz wykaz skrótów.

W pierwszej części następuje niejako przedstawienie osoby z niepełnosprawnością intelektualną i jej edukacji w ogóle, co wskazała autorka po omówieniu pierwszych czterech rozdziałów: „Po wprowadzeniu w najbardziej istotne zagadnienia ogólne edukacji osób z niepełnosprawnością intelektualną...” (s. 18). W pierwszym rozdziale: *Wielowymiarowość niepełnosprawności intelektualnej* autorka wskazała na wielość wymiarów niepełnosprawności intelektualnej (podstawowe terminy, rozumienie, przyczyny i sprzężone zaburzenia), a także podała podział oraz określenie poszczególnych jej stopni. W drugim rozdziale: *Wymiar społeczny edukacji osób z niepełnosprawnością intelektualną* została przedstawiona panorama odniesień i relacji społeczeństw do osób z niepełnosprawnością intelektualną – w perspektywie historycznej, ale i dzisiaj. Zostało również ukazane podstawowe środowisko wychowawcze, jakim jest rodzina (a zwłaszcza rodzice i rodzeństwo), jego rola, znaczenie i odnoszenie się do osób z niepełnosprawnością intelektualną. Zostały też wyszczególnione podstawowe potrzeby osób z niepełnosprawnością intelektualną: fizyczne i psychiczne (które właściwie pokrywają się z potrzebami osób sprawnych!) oraz konieczność odpowiadania na nie – zaspokajanie ich. W trzecim rozdziale: *Problematyka wychowania psychoseksualnego osób z niepełnosprawnością intelektualną* została ukazana seksualność, jej rola i znaczenie w rozwoju osób z niepełnosprawnością intelektualną. Lektura rozdziału czwartego: *Wybrane zagadnienia z dydaktyki kształcenia ogólnego osób z niepełnosprawnością intelektualną* wprowadza w zagadnienia z dydaktyki kształcenia ze szczególnym uwzględnieniem osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Natomiast w drugiej części następuje właściwa realizacja tematu pracy, co podkreśliła autorka przed omówieniem piątego rozdziału: „...następuje przejście na płaszczyznę edukacji religijnej” (s. 18). W rozdziale piątym: *Wybrane zagadnienia z dydaktyki kształcenia religijnego osób z niepełnosprawnością intelektualną* została omówiona metodyka pracy, środki dydaktyczne oraz zasady postępowania na lekcji religii z osobami z niepełnosprawnością intelektualną, jak również rola nauczyciela religii. W szóstym rozdziale: *Edukacja sakramentalna osób z niepełnosprawnością intelektualną* bardzo szczegółowo omówiono katechezę sakramentalną osób z niepełnosprawnością intelektualną, poczynawszy od nauki

Kościół, przez istotę, cele, program i treść katechezy sakramentalnej. Z kolei przedstawiono od strony teoretycznej i praktycznej przygotowanie do sakramentów, metodykę, zasady i środki dydaktyczne w pracy z osobami niepełnosprawnymi intelektualnie. W kolejnym, siódmym, rozdziale: *Osoby dotknięte zaburzeniem autystycznym* przedstawiono charakterystykę i objawy autyzmu oraz możliwości leczenia. Podkreślono także wspomaganie procesu porozumiewania się z osobami dotkniętymi autyzmem oraz ich edukację religijną. Natomiast w ostatnim, ósmym, rozdziale: *Pozaszkolne formy oddziaływania edukacyjnoreligijnego* zostało przedstawionych wiele form, sposobów duszpasterstwa oraz oddziaływania pastoralnego na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Wydaje się, iż należałoby w „Wyjaśnieniach terminologicznych” jednak jeszcze precyzyjniej wyjaśnić pojęcie edukacji, a także w ogóle przedstawić rozumienie przez autorkę: edukacji religijnej, oraz omówić pojęcia: oligo-, surdo- i tyflokatecheza – wprawdzie są to określenia dotyczące katechetyki, jednak stanowią zasadniczy trzon materiału źródłowego, z którego korzystała autorka – w większości dotyczącego właśnie katechezy specjalnej, znacznie mniej pedagogiki specjalnej czy edukacji, a znikomo edukacji religijnej! Nadto – jak się wydaje – niezbyt jasno zostały rozróżnione pojęcia: katecheza – pedagogika – edukacja (edukacja religijna!) – wszystkie występują bądź w tytule, bądź w treści książki. W niektórych miejscach są przedstawiane zamiennie, w innych rozdzielnie albo przeciwstawnie.

Strona formalna recenzowanej książki jest poprawna. Praca odznacza się przejrzystością, której towarzyszy wartościowy aspekt praktyczny, będący zresztą założeniem i celem prac autorki. Nie ma większych zastrzeżeń co do stylu, jakim została napisana praca – jasny, a nawet o charakterze skryptu studenckiego. Język pracy zasadniczo jest komunikatywny, prosty i zwięzły. Potknięcia w sposobie formułowania wniosków nie obniżają jej oceny. Praca została napisana starannie.

Układ bibliografii nie budzi zastrzeżeń, choć sądzę, iż należałoby zastanowić się nad wprowadzeniem jeszcze jednego działu: literatura pomocnicza, a może także w jakiś sposób wyróżnić materiały katechetyczne. Należy zauważyć staranność autorki w jej zebraniu. Podobnie nie można mieć większych zastrzeżeń do przypisów dokumentujących. Dające się zauważyć wątpliwości polonistyczne i redakcyjne znacząco nie obniżają wartości pracy (zob. np. różnice w zapisie podtytułu pracy zamieszczonego na okładce książki oraz na stronie tytułowej).

Przez 40 lat od Soboru Watykańskiego II zasygnalizowano wiele problemów związanych z duszpasterstwem specjalnym: możliwość przekazu wiary i katechizacji, uczestnictwo osób z niepełnosprawnością intelektualną we Mszy św., przygotowanie ich do sakramentu pokuty i pojednania, Eucharystii oraz bierzmowania. Propozycje ich rozwiązań można odnaleźć w dokumentach Kościoła powszechnego, synodów biskupów i uchwałach synodów diecezjalnych w Polsce i coraz liczniejszej literaturze. Wydaje się, że właśnie recenzowana praca, będąca wynikiem poszukiwań naukowych (to rozprawa habilitacyjna) profesor Barbary

Rozen, stanowi potrzebny przyczynek Kościoła w Polsce do rozwoju dalszych badań zmierzających do przygotowania materiałów i wypracowania odpowiednich form pracy z osobami z niepełnosprawnością intelektualną, ale również z ich rodzicami i katechetami. Właśnie między innymi z wyżej wymienionych powodów, a także przy uwzględnieniu teoretycznej, jak i praktycznej strony, recenzowana książka jest godna polecenia.

Ks. Józef Stala, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II

Maximilian Liebmann, „*Heil Hitler*” – *Pastoral bedingt. Vom Politischen Katholizismus zum Pastorkatholizismus*, Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar 2009, 179 S., ISBN 9783205784128.

Die Katholische Kirche in Österreich hat im 20. Jahrhundert verschiedene Regime erlebt. Am Ende des Ersten Weltkrieges war die Monarchie vorbei, die Republik wurde begrüßt, in der Zeit des Ständestaates sah man eine christliche Regierung, hinter der die Kirche stand. Als Österreich 1938 von deutschen Truppen besetzt und annektiert worden war, wurde Hitler mit der größten Glocke, der Pummerin, in Wien begrüßt. Nach dem Ende der NS-Diktatur blieb man beim Pastorkonzept der Zeit des Ständestaates und der in der NS-Zeit eingeführten Strukturen.

Der um 1867 bzw. Mitte des 18. Jhds. in Österreich beginnende politische Katholizismus kämpfte noch nach dem Ersten Weltkrieg auf Verlangen der Bischöfe für die konfessionelle Schule. Die in Österreich ungelöste Ehefrage schien mit der mehrheitlich abgestimmten parlamentarischen Forderung nach Einführung der obligatorischen Zivilehe am 17. Februar 1933 zum Durchbruch gelangt zu sein. Doch mit der Auflösung des Parlaments am 4. März 1933 rückte die Umsetzung in die Ferne und das am 5. Juni 1933 mit dem Hl. Stuhl abgeschlossene Konkordat verschärfte die Ehegesetzregelung, wonach nur die kirchliche Ehe staatliche Gültigkeit hatte (26). Der Religionsunterricht konnte abgesichert werden, die Bischöfe beorderten danach die parteipolitisch tätigen Priester aus der Politik zurück, weil sie in der Dollfuß-Regierung die religiösen Interessen der Kirche verwirklicht sahen (33). Anstelle der bisherigen Wahl folgte die episkopale Entsendung von Priestern und Laien in Gremien des Ständestaates (35). Die Eröffnung der Katholischen Aktion 1927 in Wien und die „Anordnung“ 1928 in Graz als Dachverband (Arbeitsgemeinschaft) wurde bald von Karl Rudolf, der in Wien das Seelsorgeinstitut leitete, als zu unabhängig von Bischof und Klerus empfunden. Nach der Ausschaltung des Parlaments schien die Gelegenheit günstig, auch die Arbeitsgemeinschaft autoritär nach italienischem Vorbild hierarchisch umzugestalten. Dazu